

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЛЮБЧУК ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА

УДК 316.74:27-72 (477) (043.3)

**ПОЗАКУЛЬТОВІ ПРАКТИКИ СУЧАСНИХ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ ЯК
ЧИННИК РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник : доктор філософських наук, професор
Кондратик Леонід Йосипович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
декан Інституту соціальних наук

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
Щудло Світлана Андріївна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри правознавства,
соціології та політології

кандидат соціологічних наук, доцент
Ніколаєвська Алла Михайлівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри соціології

Захист відбудеться «__» _____ 2016 року о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «__» _____ 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Шеремет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформації, які відбуваються в релігійній сфері українського суспільства часів його незалежності, характеризуються становленням нового напрямку в діяльності Церкви, який має практичний характер і зумовлений різними факторами: конкуренцією із іншими соціальними інститутами у сфері подолання духовної кризи, необхідністю створення моральної основи для розвитку суспільства, потребою у розширенні простору для реалізації можливостей активної громадянської участі у вирішенні актуальних суспільних проблем. Таким напрямом у діяльності церкви є позацерковна або позакультова діяльність, розвиток якої є показником та водночас чинником становлення громадянського суспільства в нашій країні. Актуальність дослідження позакультової діяльності зумовлюється також тим, що віряни та потенційні віряни завдяки участі у цій діяльності отримують реальну можливість самореалізації та самовдосконалення. Досвід участі у позакультовій діяльності може підготувати їх до подолання соціальних ризиків, які виникають у сучасному суспільстві, надати можливість перевірки своєї здатності самостійно вирішувати ті чи інші проблеми власного життя. Дослідження позакультової діяльності християнських церков набуває сьогодні особливої значущості, оскільки вона сприяє формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві, міжконфесійній взаємодії, налагодженню діалогу між церквою та державою. Більшість сучасних науковців, аналізуючи ці процеси, зосереджують увагу на вивченні культової діяльності та окремих напрямів позакультової діяльності, ігноруючи роль останньої у процесі консолідації суспільства, об'єднання його громадян навколо загальнохристиянських та громадянських цінностей, її значущість у становленні громадянського суспільства. З огляду на це, дослідження позакультової діяльності, її спрямованості, структури, типології актуалізується як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Основи соціологічного вивчення релігії та релігійності були закладені в працях таких класиків соціології, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, О. Конт, Б. Малиновський, Р. Мертон, З. Фрейд, Е. Фромм та ін. Проблемам толерантності, міжконфесійним взаєминам, державно-церковним відносинам тощо, присвячені роботи таких сучасних українських релігієзнавців та соціологів, як Л. Виговський, В. Єленський, С. Здіорук, А. Колодний, О. Недавня, Ю. Решетніков, О. Саган, Л. Филипович, П. Яроцький та ін. Досвід емпіричних досліджень релігійності, представлений у працях Н. Дудара, О. Дурманенка, Л. Кондратика, А. Ніколаєвської, М. Паращевіна, Л. Рязанової, С. Сальнікової, С. Щудло та інших українських соціологів. Значний внесок у дослідження культової та позакультової діяльності здійснений вітчизняними релігієзнавцями В. Єленським, А. Колодним, Л. Филипович та іншими. Проте аналіз публікацій перелічених вище науковців засвідчив брак робіт, в яких би розглядалися позакультові практики, тобто хабітуалізована позакультова діяльність, яка перетворюється для її суб'єктів у повсякденну практику та стає важливим чинником та водночас показником формування громадянського суспільства в Україні.

Науковий аналіз громадянського суспільства бере початок від філософів давньої Греції, знаходячи свій розвиток у працях представників епохи Просвітництва Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, К.А. Сен-Сімона та ін. Найвагомішим внеском у дослідження громадянського суспільства є його концептуалізація класиком німецької і світової філософії Г. Г. Гегелем. Аналіз проблем становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні, представлений в дисертації, окрім зазначених вище мислителів, ґрунтується також на працях Дж. Александера, В. Баркова, Е. Гелнера, Е. Кіна, А. Колодій, І. Надольного, Т. Парсонса, Я. Паська, М. Патеї-Братасюка, Т. Розової, В. Степаненка, А. Де Токвіля, А. Фергюсона, Ю. Хабермаса, Г. Щедрової, О. Якубовського та ін.

Важливою складовою теоретико-методологічної бази дисертаційного дослідження стали положення феноменологічної соціології щодо повсякденних практик особистості (роботи П. Бергера, Г. Гарфінкеля, Е. Гофмана, Е. Гуссерля, Т. Лукмана, А. Шюца та ін.). Для розуміння процесів перетворення позакультової діяльності у позакультові практики сучасних християнських церков використані положення «практичної парадигми», зокрема праці П. Бурдьє, В. Вітгенштейна, В. Волкова, М. Фуко, М. Хайдеггера, О. Хархордіна; для з'ясування соціалізаційного впливу позакультових практик – теорії соціалізації особистості П. Бергера, Ч. Кулі, Т. Лукмана, Дж. Міда, Т. Парсонса та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковою тематикою кафедри соціології та соціальної роботи Інституту соціальних наук Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Релігія як чинник особистісних і соціальних трансформацій: контекст історії та сучасні візії».

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягала у концептуалізації феномену позакультових практик сучасних християнських церков як чинника та показника розбудови громадянського суспільства в Україні.

Досягнення даної мети передбачало вирішення таких *задач*:

- визначити теоретико-методологічні засади соціологічного вивчення позакультових практик сучасних християнських церков;
- розробити категоріально-понятійний апарат соціологічного дослідження позакультових практик;
- вирізнити напрями та поширеність діяльності сучасних християнських церков, спрямованої на вирішення актуальних проблем сучасного українського суспільства;
- з'ясувати роль позакультових практик у формуванні особистості як суб'єкта громадянського суспільства;
- розкрити особливості розвитку позакультових практик сучасних християнських церков у контексті відносин «держава–церква»;
- розробити типологію позакультових практик сучасних християнських церков;
- визначити рівень та чинники воцерковлення української молоді;

Об'єктом дисертаційного дослідження є позакультові практики сучасних християнських церков в Україні.

Предметом дослідження – позакультові практики християнських церков як чинник та показник формування громадянського суспільства.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених дослідницьких завдань у роботі використовувався комплекс таких загальнонаукових методів, як методи порівняльного аналізу та синтезу (для характеристики теоретичних основ соціологічного дослідження позакультових практик), типологізації (для побудови типології позакультових практик християнських церков), індукції (для аналізу рівня воцерковлення української молоді, в тому числі студентства). В межах дисертаційної роботи були застосовані кількісні та якісні методи отримання соціологічної інформації, зокрема масові анкетні опитування, індивідуальні напівструктуровані глибинні інтерв'ю, метод контент-аналізу.

Емпіричну базу дисертації склали матеріали якісного дослідження, проведеного за розробленою авторкою програмою та інструментарієм протягом 2012–2014 рр. серед студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Луцького національного технічного університету, а також священнослужителів – представників різних гілок християнства (православ'я, католицизму та протестантизму). Методами збору первинної інформації були глибинні напівструктуровані інтерв'ю зі священнослужителями (всього 14) таких християнських церков, як Українська православна церква (УПЦ), Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), Греко-католицька церква (ГКЦ), Римо-католицька церква (РКЦ), Союз Євангельських християн-баптистів (СЄХБ), Союз християн віри євангельської (СХВЕ), Адвентисти сьомого дня (АСД), а також зі студентами (24 інтерв'ю) та молодими вірянами зазначених вище церков (50 інтерв'ю); контент-аналіз періодичних видань православних, католицьких та протестантських церков за 2009–2014 рр. (розглянуто 8408 публікацій, із числа яких відібрано та проаналізовано 86, в яких йдеться про позакультові практики); контент-аналіз передвиборчих програм кандидатів у Президенти (1999, 2004, 2010, 2014 рр.); аналіз офіційних документів християнських церков (соціальних концепцій та доктрин). Емпіричну базу дисертації склали також дані офіційної статистики та результати міжнародного соціологічного дослідження «Проблеми формування громадянської ідентичності української молоді: роль освіти як чинника консолідації суспільства», проведеного за участі автора кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у 2008-2011 роках (науковий керівник – професор Сокур'янська Л. Г.). За репрезентативною вибіркою в межах цього дослідження опитано 3058 студентів українських вишів, у тому числі 476 студентів зазначених вище ВНЗ м. Луцька.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язанні важливого завдання соціології релігії – концептуалізації факторної зумовленості актуалізації позакультових практик сучасних християнських церков як чинника формування громадянського суспільства, а саме:

вперше:

- виявлено та схарактеризовано теоретико-методологічний потенціал та можливості застосування концептів феноменологічної соціології до аналізу позакультових практик сучасних християнських церков, що дозволило

розглядати такі практики у контексті повсякденної поведінки як воцерковлених, так і невоцерковлених громадян, зокрема молоді;

- введено до наукового обігу поняття «позакультові практики», під яким розуміється конативно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певній релігійній мотивації, цінностям, установкам та поведінці, спрямованій на реалізацію основних завдань християнських церков як соціального інституту, та формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контексті повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності;
- доведено, що позакультові практики актуалізують характеристики особистості як суб'єкта формування громадянського суспільства, оскільки участь у таких практиках є виявом її ініціативи та самодіяльності, спрямованої на вирішення актуальних проблем життєдіяльності тих чи інших соціальних груп українського суспільства або окремих індивідів;
- розроблено типологію позакультових практик, зокрема виділено та схарактеризовано три типи практик: традиціоналістський, який зорієнтований на відтворення таких споконвічних християнських цінностей, як милосердя, терпимість, співчуття, допомога ближньому тощо, має переважно індивідуальний характер та проявляється у таких видах позакультових практик, як благодійництво, місіонерство тощо; модерністський, який зумовлюється прагненням християнських церков вирішувати актуальні повсякденні проблеми віруючих, реалізується як в індивідуальних, так і колективних формах, ґрунтується на орієнтаціях на цінності досягнення, раціоналізмі, прагматизмі; постмодерністський, який забезпечує реалізацію таких цінностей, як самореалізація, приналежність до групи (зокрема до релігійної громади), громадянська участь, реалізується переважно у колективних формах та є громадянсько зорієнтованим завдяки поєднанню загальнохристиянських цінностей із постматеріалістичними (постмодерністськими) цінностями;

удосконалено:

- категоріально-понятійний апарат соціологічного дослідження ролі сучасних християнських церков у розбудові громадянського суспільства в Україні, до складу якого, окрім понять «релігійність», «релігійна діяльність», «вірянин», «воцерковлений», «громадянське суспільство», тощо, автор додає такі поняття, як «культові практики», «позакультові практики», «традиціоналістський тип позакультових практик», «модерністський тип позакультових практик», «постмодерністський тип позакультових практик», «суб'єкти позакультових практик», «громадянсько-релігійна суб'єктність»;
- класифікацію соціальної суб'єктності, зокрема поряд з такими її різновидами, як економічна, політична, правова тощо суб'єктність виокремлено громадянсько-релігійну суб'єктність, під якою розуміється сутнісна якість соціального суб'єкта (індивіда чи групи), що виявляється в його громадянських та релігійних ціннісних орієнтаціях, стратегічному життєвому виборі, соціально творчій самодіяльності, цілеспрямованій активній участі у позакультових практиках;
- концептуальні положення щодо ролі модернізації та постмодернізації ціннісної свідомості сучасної молоді, в тому числі воцерковленої, в актуалізації

повсякденних, зокрема позакультових, практик, що зумовлюється підвищенням значущості таких цінностей, як самореалізація, якість життя, громадянська участь, самостійність у судженнях та діях тощо;

дістало подальший розвиток:

- наукові уявлення щодо чинників воцерковлення молоді різних регіонів України, зокрема щодо різної природи воцерковлення молоді Заходу та Сходу країни; доведено, що воцерковлення західноукраїнської молоді відбувається ще на етапі первинної соціалізації, зумовлюється традицією наслідування обрядам та звичаям, що є узвичаєними перш за все на рівні родини, а, отже, є переважно неусвідомленим, емоційним феноменом, на відміну від східноукраїнської молоді, воцерковлення якої відбувається переважно на етапі вторинної соціалізації, а, отже, є більш усвідомленим, раціональним;
- уявлення щодо причин більшої поширеності позакультових практик протестантських церков, зокрема доведено, що найважливішими з них є, з одного боку, така ендогенна характеристика цих церков, як прагматичність протестантської етики, а з іншого – прагнення долучити до своєї конфесії нових прихожан;
- концептуалізація чинників формування громадянського суспільства, серед яких акцентується на такому, як участь у позакультових практиках; доведено, що такі практики є проявом самоорганізації певної частини українських громадян, становлення їхніх суб'єктних характеристик; виявлено тісний кореляційний зв'язок між рівнем залучення до позакультових практик та рівнем громадянськості особистості у її когнітивному, афективному та конативному вимірах;
- соціологічна інтерпретація характеру відносин у системі «держава-церква», а саме уявлення про актуалізацію партнерства церкви та держави у подоланні духовно-моральної кризи в нашій країні та вирішенні соціальних проблем різних верств населення.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи можуть бути використані як теоретико-методологічне підґрунтя для розгортання прикладних досліджень з проблем формування громадянського суспільства в Україні. Серед найбільш перспективних можна виділити порівняльне дослідження актуалізації позакультових практик у діяльності православних, католицьких та протестантських церков з урахуванням вітчизняного та закордонного досвіду реалізації таких практик. Представлені в дисертаційній роботі результати теоретичних та емпіричних студій можуть стати основою для розробки проблемноорієнтованих лекційних курсів, зокрема таких, як «Соціологія релігії», «Соціологія молоді», «Соціологія особистості», «Соціологія повсякденності», «Соціологічний вимір громадянського суспільства», «Практична парадигма у контексті соціологічного знання» та ін., а також для підготовки підручників та навчальних посібників з перелічених навчальних курсів.

Результати дисертаційного дослідження було впроваджено у навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, зокрема при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія», «Соціологія релігії», «Соціологія особистості».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати та ідеї сформульовані самостійно, отримані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на теоретичних семінарах кафедри соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а також на наукових конференціях. Серед них: Міжнародна наукова конференція «Харківські соціологічні читання» (Харків, 2010, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Якубинська наукова сесія» (Харків, 2011, 2015), XIII міжнародна конференція «Сковородинівські читання» (Харків, 2005), Всеукраїнська науково-практична конференція «Релігія і церква в нових політичних реаліях» (Херсон, 2006), Міжнародна наукова конференція «Християнська демократія і освіта в сучасному українському суспільстві» (Одеса, 2007), Всеукраїнська науково-практична конференція «Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства» (Київ, 2007), Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «(Пост)сучасність і наука: соціологія в пошуках себе і суспільства» (Харків, 2007), «Соціологія у (пост)сучасності» (Харків, 2010), Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк, 2007). Міжнародна науково-практична конференція пам'яті В. Липинського (Луцьк, 2009), Всеукраїнська науково-практична конференція «Толерантність міжконфесійних відносин» (Запоріжжя, 2008), Всеукраїнська науково-практична конференція «Толерантність: міжконфесійні виміри» (Запоріжжя, 2009), II Конгрес Соціологічної асоціації України «Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи» (Харків, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації» (Львів, 2014), Scientific Conference «Humanities and Social sciences in the Era of Globalization» (Budapest, 2015).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи викладено у 30 наукових публікаціях, з яких 11 опубліковані у фахових виданнях України із соціологічних наук, 6 статей – у інших виданнях України, 2 статті – у закордонних періодичних виданнях та 11 тез доповідей у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій та семінарів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (всього 214 найменувань). Загальний обсяг роботи – 213 сторінок, основний текст – 192 сторінки. Робота містить 8 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, наведено дані щодо їхньої апробації.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади соціологічного аналізу позакультових практик» проаналізовано соціологічні та філософські підходи до визначення та інтерпретації позакультових практик, обґрунтовано обрані напрями їхнього дослідження, запропоновано та систематизовано категоріально-понятійний апарат дослідження даного феномену.

Підрозділ 1.1. «Релігія та релігійна діяльність як предмет соціологічної рефлексії» присвячено розгляду теоретико-методологічних підходів до аналізу релігії та релігійної діяльності. Здійснено аналіз соціологічних підходів до інтерпретації цих феноменів, а також аналіз сутності релігії крізь призму феноменології релігії та психології релігії. Акцентовано увагу на теоретичному доробку М. Вебера, Е. Дюркгейма, Б. Малиновського, К. Маннхейма, К. Маркса, Т. Парсонса, та інших науковців, у роботах яких релігія постає як інтегруючий фактор та засіб соціального контролю. Підкреслено, що в контексті феноменології релігії особлива увага приділяється її інтерпретації як протиставлення «священного» – «мирському», «релігійної людини» – «арелігійній людині» (М. Елліаде). Серед праць сучасних вітчизняних дослідників – соціологів та релігієзнавців – акцентується увага на роботах А. Колодного, А. Ніколаєвської, М. Паращевіна, Л. Рязанової, О. Сагана, Л. Филипович, С. Щудло, П. Яроцького та ін., в яких досліджується релігія як соціальний інститут, що включений у контекст сучасних суспільних перетворень, а також вплив соціокультурної трансформації українського суспільства на внутрішньоособистісні характеристики пересічних вірян.

Підрозділ 1.2 «Евристичні можливості феноменологічної соціології у дослідженні позакультових практик» присвячено аналізу переваг феноменологічної інтерпретації позакультових практик. Розглянуто дефініції таких понять, як «повсякденність» та «повсякденні практики». Акцентовано увагу на концепціях П. Бергера, Е. Левінаса, Т. Лукмана, А. Шюца та інших науковців, які підкреслюють важливість життєвого досвіду особистості для осягнення соціального світу і засвоєння тих норм та цінностей, що продукуються в ньому. Зазначено, що ці процеси здійснюються у контексті первинної та вторинної соціалізації, що обов'язково передбачає взаємодію учасників (суб'єктів) соціального середовища, тобто підкреслюється інтерсуб'єктивна зумовленість зазначених процесів. Виходячи із феноменологічного тлумачення соціальної реальності як відтворення індивідами їхнього повсякденного досвіду та інтерпретації цієї реальності, автор доходить висновку, що позакультові практики є типом повсякденних практик, оскільки: 1) складаються із комплексу хабітуалізованих (узвичаєних) дій, доступних та зрозумілих усім учасникам практик; 2) ґрунтуються на життєвому повсякденному досвіді їхніх учасників; 3) мають інтерсуб'єктивний характер, тобто актуалізуються в результаті міжособистісної взаємодії; 4) здійснюються із застосуванням повсякденної (непрофесійної) мови. Ґрунтуючись на змістовних характеристиках соціалізації, запропонованих П. Бергером та Т. Лукманом, автор підкреслює роль соціалізації у формуванні певного ставлення та залученні потенційних учасників до позакультових практик.

У підрозділі 1.3 «Соціологічні інтерпретації поняття «практика(u)» акцентується увага на теоретичних здобутках П. Бурдьє, В. Вітгенштейна, В. Волкова, Дж. Остіна, М. Фуко, М. Хайдеггера, О. Хархордіна та інших науковців,

зокрема на їхньому аналізі поняття «практика(и)», а також таких характеристиках відповідного феномену, як наявність суб'єктів, залежність від соціальних структур; фоновість, тобто культурна зумовленість практик; їхня залежність від ідентичностей; здатність до змін, які відбуваються завдяки артикуляції, реконфігурації та запозиченню практик. Розглядаючи позакультові практики як різновид повсякденних практик, автор аргументує це тим, що вони: 1) мають своїх виконавців (учасників) – агентів (суб'єктів), якими є священники, віряни та не воцерковлені громадяни; 2) є сукупністю узвичаєних дій цих суб'єктів; 3) їхня «фоновість» визначається в конкретній культурі, в межах якої сприймаються та відтворюються самі практики, а діяльність суб'єктів практик отримує схвалення та підтримку або осуд; 4) вони відбуваються завдяки артикуляції та запозиченню, що набуває відображення у зростанні уваги до позакультових практик з боку громадськості та науковців. На основі феноменологічного підходу та «практичної парадигми» у підрозділі сформульовано авторську дефініцію поняття «позакультові практики», яке визначається як конативно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певним релігійним мотиваціям, цінностям, установкам та поведінці, спрямований на реалізацію основних завдань християнських церков як соціального інституту та формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контексті повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності.

У розділі 2 «**Позакультові практики у контексті формування громадянського суспільства в Україні**» аналізується громадянське суспільство як соціологічний концепт та політико-ідеологічний конструкт, розглядається роль позакультових практик у формуванні особистості як суб'єкта громадянського суспільства, а також проблеми взаємодії держави і церкви у контексті сучасного українського суспільства.

У підрозділі 2.1 «*Громадянське суспільство як соціологічний концепт та політико-ідеологічний конструкт*» аналізуються соціологічні концепції громадянського суспільства. Акцентуючи увагу на ролі релігійного чинника у процесі формування громадянського суспільства, автор звертається до концепцій Дж. Александера, Е. Гелнера, Т. Парсонса, А. Де Токвіля, Ю. Хабермаса та інших науковців. На основі аналізу даних концепцій автор доходить висновку щодо еволюції поглядів на сутність громадянського суспільства, значущість його функціонування для розвитку правової держави, заснованої на демократичних принципах. У цьому контексті релігія та церква розглядаються як інститути, здатні об'єднати суспільство заради спільного блага, в тому числі завдяки позакультовим практикам, які, на думку автора, є одним із важливих чинників і водночас показників формування громадянського суспільства. Підкреслюється, що громадянське суспільство передбачає широку участь громадських організацій та окремих індивідів у вирішенні актуальних суспільних проблем. Спираючись на ідеї таких дослідників громадянського суспільства, як Дж. Александер та В. Степаненко, автор доходить висновку, що позакультові практики є однією із форм самореалізації суспільства, будучи зрозумілими та доступними для всіх, вони здатні об'єднати віруючих із невіруючими, оскільки орієнтовані на вирішення повсякденних проблем будь-якої людини чи соціальної групи.

У підрозділі 2.2 *«Позакультові практики як актуалізація громадянської спрямованості в діяльності сучасних християнських церков»* на основі вивчення релігійної, в тому числі конфесійної, періодичної літератури, а також сайтів християнських церков виокремлюються напрями позакультових практик, які актуалізуються внаслідок становлення громадянського суспільства та поширення його цінностей та норм. Серед них такі, як організація дозвілля шляхом створення центрів духовного життя, шкіл мистецтв та спорту; робота із різними категоріями населення, зокрема безробітними, наприклад створення спеціалізованих установ для реалізації різноманітних потреб даної категорії; співпраця церкви із іншими соціальними інститутами та громадськими організаціями у соціальній сфері. Автор акцентує увагу на таких особливостях позакультових практик сучасних християнських церков, як орієнтація на певну соціально-демографічну групу; допомога людям із проблемних груп (люди похилого віку, ув'язнені, алко- та наркозалежні); розширення сфер і напрямів діяльності; співпраця із органами влади та громадськими організаціями; міжрелігійна та міжконфесійна співпраця тощо. Обґрунтовується думка про те, що позакультові практики є формою самоорганізації громадян, вони здійснюються у контексті взаємодії із різноманітними соціальними суб'єктами, мають характер міжконфесійної партнерської співпраці.

У підрозділі 2.3 *«Роль позакультових практик у формуванні особистості як суб'єкта громадянського суспільства»* розгортається ідея про те, що позакультові практики сприяють формуванню суб'єктних якостей їхніх учасників.

Підкреслюється, що головними суб'єктами позакультових практик є священники та віряни, потенційними суб'єктами – невіруючі. Засновуючись на результатах здійсненого дослідження, автор обґрунтовує думку про те, що участь у позакультових практиках сприяє формуванню особистості вірянина як суб'єкта громадянського суспільства, оскільки актуалізує такі характеристики індивіда, як небайдужість до ближнього, до стану розвитку соціуму, спрямованість на вирішення життєво важливих проблем суспільства в цілому, його окремих груп та індивідів, релігійної чи місцевої громади тощо. Робиться висновок про формування нового типу соціальної суб'єктності – громадянсько-релігійної, під якою розуміється сутнісна якість суб'єкта (індивіда чи групи), що виявляється в його громадянських та релігійних ціннісних орієнтаціях, стратегічному життєвому виборі, соціально творчій самодіяльності, цілеспрямованій активній участі у позакультових практиках.

У підрозділі 2.4 *«Розвиток позакультових практик сучасних християнських церков в Україні у контексті відносин "державна – церква"»* розглядаються такі моделі державно-церковних відносин, як цезаропапізм, за якої держава повністю контролює функціонування соціальних інститутів та розвиток суспільства, та папоцезаризм, за якої життєдіяльність окремої людини і суспільства в цілому визначає церква. Акцентується увага на моделі «симфонія влад», для якої характерним є взаємна підтримка та взаємна відповідальність держави та церкви. У підрозділі аналізуються соціальні документи сучасних християнських церков, в яких головний акцент робиться на пошукові такої моделі державно-церковних відносин, що ґрунтуватиметься на партнерських зв'язках, на засадах співпраці та паритетності; аналізуються дані соціологічних досліджень, присвячених визначенню характеру та напрямів взаємодії у системі відносин «державна –

церква», зокрема результати здійсненого автором контент-аналізу передвиборчих програм політичних лідерів. Робиться висновок, що державно-церковні відносини є актуальними для побудови громадянського суспільства, про що засвідчують і передвиборчі програми, в яких вирішення цієї проблеми варіюється від втручання у справи церкви (прагнення долучитися до формування Єдиної Помісної Церкви) до необхідності у побудові відносин, що ґрунтуються на невтручанні у діяльність церкви, принципах толерантності, забезпеченні прав усіх громадян незалежно від віросповідання, попередженні конфліктів на релігійному ґрунті та співпраці, головним чином, у соціальній сфері.

У розділі 3 «Позакультові практики християнських церков у нових соціокультурних умовах: суспільний та особистісний виміри» наводиться авторська типологія позакультових практик, аналізуються результати кількісного та якісного дослідження позакультових практик сучасних християнських церков.

У підрозділі 3.1 *«Типологічний аналіз позакультових практик християнських церков»* представлена розроблена автором типологія позакультових практик сучасних християнських церков, зокрема виокремлені ним традиціоналістський, модерністський та постмодерністський типи позакультових практик. Підкреслено, що запропонована типологія є теоретичною, оскільки, згідно з В. Ядовим, полягає в «узагальненні ознак соціальних явищ на основі ідеальної теоретичної моделі за теоретично обґрунтованими критеріями». При цьому головним типоутворюючим критерієм автором обрано цінності, які реалізуються на індивідуальному, груповому та суспільному рівні завдяки здійсненню позакультових практик. Зазначено, що у традиціоналістському типі позакультових практик акцентується увага на традиції, споконвічних християнських цінностях, пропагуванні християнського способу життя за межами культової споруди. До такого типу практик віднесено благодійність та місіонерство. У контексті модерністського типу позакультових практик актуалізуються цінності досягнення, притаманні суспільству типу *modernity*, для них є характерним спрямованість на формування сучасного образу християнської церкви, на підвищення її конкурентоздатності у порівнянні із іншими соціальними інститутами. Сутність модерністських практик полягає в акцентуванні на соціально корисній роботі. До такого типу практик віднесено роботу із проблемними групами: надання необхідної допомоги хворим та неповносправним, людям похилого віку, ув'язненим та ін. Участь у позакультових практиках постмодерністського типу забезпечує реалізацію таких цінностей, як приналежність до групи (у даному випадку до релігійної громади), громадянська участь, самореалізація. Такий тип позакультових практик характеризується розширенням сфер їхнього здійснення (освіта, дозвілля, працевлаштування тощо), орієнтацією на різні соціально-демографічні групи, формуванням мережі закладів для роботи із проблемними групами (безхатченками, алко- та наркозалежними тощо). Зазначається, що позакультові практики всіх християнських церков України мають риси всіх виокремлених типів, тобто мають змішаний характер. Проте для православних церков дещо більш характерний традиціоналістський тип позакультових практик, для католицьких – традиціоналістський та модерністський, для протестантських – модерністський та постмодерністський типи.

У підрозділі 3.2 «*Позакультові практики сучасних християнських церков як чинник формування морального імперативу та здорового способу життя сучасної молоді*» аналізуються результати здійсненого автором контент-аналізу конфесійних ЗМІ. При цьому акцентується увага на висвітленні у них ролі позакультових практик у формуванні моральних якостей молоді, в тому числі невоцерковленої. Всього було розглянуто 8408 публікацій, проте лише 86 з них присвячено висвітленню позакультових практик християнських церков, головним чином спрямованих на роботу з молоддю, її залучення до таких практик. Результати контент-аналізу довели, що ЗМІ УПЦ та УПЦКП головним чином висвітлюють позакультові практики у сфері освіти та благодійності; ЗМІ РКЦ зосереджують увагу на позакультових практиках, спрямованих на організацію дозвілля молоді та роботу з ув'язненими. Аналіз протестантських ЗМІ довів, що в них акцентується увага на ролі позакультових практик у формуванні здорового способу життя, профілактиці шкідливих звичок. Контент-аналіз конфесійних ЗМІ показав, що звернення до молодіжних позакультових практик зумовлено прагненням церкви прищепити моральні, духовні, християнські та громадянські цінності молоді. Залучення молоді до заходів, спрямованих на профілактику захворювання СНІДом, абортів тощо, – це спроба церкви привернути увагу до вирішення цих проблем та популяризації здорового способу життя. Аналіз ЗМІ показав, що висвітленню позакультових практик приділяється недостатня увага, про що свідчить як кількість публікацій, так і їхній обсяг. Цією обставиною можна, в тому числі, пояснити низький рівень поінформованості молоді про позакультові практики, що, у свою чергу, зумовлює недостатньо високий рівень її участі у таких практиках.

У підрозділі 3.3 «*Рівень воцерковлення молоді як чинник та показник ефективності позакультових практик християнських церков*» аналізуються результати кількісних досліджень рівня релігійності студентської молоді України, здійснених кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна протягом 2000-2011 рр., у тому числі за участі автора, а також матеріали авторського якісного дослідження, здійсненого методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю зі студентами двох волинських вишів та молодими вірянами християнських церков щодо їхньої участі у культових та позакультових практиках. Аналіз кількісної інформації виявив певне протиріччя у релігійній самоідентифікації студентської молоді. Так, у цілому по масиву опитаних вважали себе віруючими більше 65% респондентів, натомість зазначили, що сповідують певне релігійне віровчення, лише 48% опитаних. Що ж стосується конфесійної приналежності, то визначили себе православними 85%, католиками – 8%, протестантами – 1% опитаних студентів. Схожа ситуація і по регіонам: на Заході вважають себе віруючими більше 84% опитаних, зазначили, що сповідують певне віровчення 79%, визначили свою конфесійну приналежність більше 94% респондентів; на Сході – 57%, 35% та 95%, відповідно; у Центрі – близько 63%, 44% та 96%, відповідно; на Півдні – близько 58%, 34% та 93,5%, відповідно. На думку автора, цей парадокс пояснюється тим, що, визначаючи себе віруючими та зазначаючи свою конфесійну приналежність, студенти брали до уваги факт свого хрещення у певній конфесії, а не свої культові практики. Що ж стосується

релігійних практик студентів (відвідування богослужінь, читання духовної літератури, регулярні молитви, дотримання постів тощо), то, як довело дослідження, вони не є узвичаєними для більшості опитаних. З огляду на це, у дисертації робиться висновок про невисокий рівень воцерковлення українського студентства. Виняток становлять лише студенти західних регіонів країни.

Результати якісного дослідження участі студентської молоді Волині у позакультових практиках підтвердили значущість сімейних традицій у залученні до таких практик, особливо вихідців з міста. Натомість для вихідців із села це більш самостійний вибір. Інтерв'ю із молодими вірянами показали, що позакультові практики вони сприймають як важливу складову участі в житті церкви, на що перш за все вказали прихожани протестантських церков. Як свідчать матеріали дослідження, позакультові практики стають для молоді повсякденними практиками. Залучення до їхньої реалізації є абсолютно добровільним; кожна молода людина може обрати той чи інший напрям позакультових практик, керуючись при цьому власними потребами, інтересами, цінностями. Більше половини опитаних зазначили, що завдяки позакультовій діяльності вони задовольняють своє прагнення до самореалізації. Як з'ясувалось, найбільшій популярності серед вірян набувають позакультові практики у сфері молодіжного дозвілля та надання соціальної допомоги уразливим групам населення. Участь в останньому із зазначених напрямків позакультових практик, на думку опитаних, дозволяє молодій особистості усвідомити свою потрібність людям, впливає на актуалізацію її моральних якостей, її становленню як суб'єкта громадянського суспільства.

У підрозділі 3.4 *«Особливості актуалізації позакультових практик сучасних християнських церков: погляд зсередини»* аналізуються матеріали глибинних напівструктурованих інтерв'ю зі священниками трьох християнських напрямів – православних, католицьких та протестантських церков Волині; особлива увага приділяється їхньому ставленню до позакультових практик, визначенню їхнього характеру, змісту, спрямованості, інструментальної ролі у взаємодії церкви і суспільства. Підкреслюється, що представники всіх християнських церков усвідомлюють необхідність розвитку позакультових практик, міжконфесійної співпраці у цьому напрямку. На думку автора, це свідчить про прагнення сучасних християнських церков відповідати на суспільні виклики, що є важливим чинником їхнього розвитку. Як довели результати якісного дослідження, найбільше уваги розвиткові позакультових практик приділяють протестантські церкви, позакультові практики яких спрямовані на організацію дозвілля дітей та молоді, допомогу соціально незахищеним верствам населення (організація пунктів харчування для безхатченків, безпритульних дітей тощо). Протестантські церкви постійно вдосконалюють наявні та ініціюють появу нових напрямів позакультових практик. Деякі з таких практик стали вже традиційними. До них можна віднести заходи, які проводяться декілька років поспіль, зокрема благодійний марафон «Бог багатий милосердям», «Великодній кошик», «Святий Миколай тебе не забуде», «Виставка сім'ї», «Тиждень сім'ї». Протестантська церква прагне до розвитку міжконфесійної співпраці в межах позакультових практик, особливо тих, що спрямовані на вирішення соціальних проблем тих чи інших груп населення, зокрема молоді.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації узагальнюються результати теоретичного та емпіричного аналізу позакультових практик сучасних християнських церков, їхньої концептуалізації як чинника розбудови громадянського суспільства. Наголошується на можливостях феноменологічної методології у дослідженні обраної проблеми. Зазначається, що здійснене дослідження дозволяє розглядати позакультові практики християнських церков як важливий чинник та водночас показник становлення громадянського суспільства. Підкреслюється особлива роль позакультових практик в актуалізації духовних потреб громадян (як воцерковлених, так і невоцерковлених), в їхній особистісній самореалізації, формуванні якостей соціальної суб'єктності.

Застосування розробленої автором теоретичної типології позакультових практик, заснованої на ціннісних критеріях, засвідчило, що позакультові практики православних церков дещо більшою мірою відповідають традиціоналістському, католицьких – традиціоналістському та модерністському, протестантських – модерністському та постмодерністському типам цих практик. Отже, для всіх конфесій є характерним змішаний тип позакультових практик.

Участь молоді у культових та позакультових практиках зумовлюється багатьма чинниками. Головним із них для молоді Західної України є сімейні традиції, які вона засвоює ще на етапі первинної соціалізації. Для молоді Східної України релігійність та релігійні практики є більш усвідомленим вибором, оскільки вона долучається до них на етапі вторинної соціалізації.

Результати якісного дослідження, зокрема інтерв'ю зі священниками, виявили значний потенціал позакультових практик, з одного боку, як чинника та показника розбудови громадянського суспільства в Україні, розвитку самодіяльності та ініціативи учасників цих практик у вирішенні суспільних проблем, а з іншого – як важливого каналу їхньої самореалізації. Інтерв'ю зі студентською молоддю засвідчили її зацікавленість у позакультових практиках, попри невисокого рівня участі в них, що зумовлено відсутністю інформації про такі практики. Натомість інтерв'ю із воцерковленою молоддю засвідчили високий рівень її участі у позакультових практиках, що перш за все пояснюється власною зацікавленістю прихожан у такій діяльності, бажанням отримати життєвий досвід, проявити себе у різних ситуаціях, отримати нові знання та вміння, зрештою самореалізуватися. Оскільки позакультові практики стають повсякденними для значної частини воцерковленої та певної частини невоцерковленої молоді, то участь у таких практиках є проявом самоорганізації суспільства, становлення суб'єктних характеристик його пересічних громадян.

Таким чином, в межах дисертаційного дослідження доведено, що позакультові практики сучасних християнських церков є важливим чинником розбудови громадянського суспільства в Україні. Завдяки участі у таких практиках громадяни (воцерковлені та невоцерковлені) залучаються не лише до життя Церкви, але і до суспільного життя, до вирішення актуальних проблем життєдіяльності соціуму в цілому та окремих, найбільш уразливих соціальних

груп, що на індивідуальному рівні сприяє розвитку соціальної суб'єктності особистості, її самовдосконаленню та самореалізації, а на суспільному – створює оптимальні умови для актуалізації форм самоорганізації громадян у вирішенні численних соціальних проблем.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Любчук В. В. Православ'я і проблеми формування громадянського суспільства в Україні (на прикладі Соціальної концепції УПЦ МП та Декларації ювілейного помісного собору УПЦ КП) / В. В. Любчук // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2007. – № 2. – С. 105–109.
2. Любчук В. В. Міжконфесійна співпраця християнських церков в умовах становлення громадянського суспільства / В. В. Любчук // Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства : (науковий щорічник) / за загальною редакцією д. філос. н. А. Колодного, к. істор. н. Н. Г. Попова, д. філос. н. Л. Филипович, к. філос. н. М. Бабія. – К. : Світ знань, 2008. – № 12. – С. 59–61.
3. Любчук В. В. Передумови становлення громадянської релігії в Україні / В. В. Любчук // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – № 2. – С. 119–122.
4. Любчук В. В. Позакультові практики християнських церков як тип повсякденних практик: теоретичний аспект аналізу / В. В. Любчук // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. – Випуск 16. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 164–167.
5. Любчук В. В. Особливості формування позакультових практик сучасних християнських церков (за результатами якісного дослідження) / В. В. Любчук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи : – Випуск 28. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948 – С. 163–167.
6. Любчук В. В. Позакультові практики сучасних християнських церков як чинник формування морального імперативу сучасної молоді / В. В. Любчук // Український соціологічний журнал : наукове та інформаційне видання / Соціологічна асоціація України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 1–2. – С. 41–47.
7. Любчук В. В. Релігійна віра як чинник участі особистості у позакультових практиках / В. В. Любчук // Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / Уклад. Л. Й. Кондратик, С. А. Сальнікова. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 2 (3). – С. 93–98.
8. Любчук В. В. Типологічні особливості позакультових практик сучасних християнських церков (за результатами якісного дослідження) / В. В. Любчук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – Випуск 31. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1053 – С. 141–147.

9. Любчук В. В. Воцерковлена молодь як суб'єкт позакультових практик сучасних християнських церков / В. В. Любчук // Український соціум. – 2014. – № 3 (50). – С. 22-33.
10. Любчук В. В. Позакультові практики сучасних християнських церков як інструмент взаємодії Церкви і суспільства / В. В. Любчук // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. – Випуск 20. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 283-288.
11. Любчук В. В. Штрихи до релігійності сучасної України / В. В. Любчук // Сучасна релігійність: зміст, стан, тенденції : (наукове видання). – Луцьк : Волинська книга, 2007. – С. 69–71.
12. Любчук В. В. Участь студентської молоді у позакультових практиках сучасних християнських церков (за результатами якісного дослідження) / В. В. Любчук // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства : Наукове онлайн-видання. – № 2'2011. – С. 82–91. – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/images/docs/magazine/soc_fut/2_2011/10.pdf
13. Любчук В. В. Внекультовые практики как актуализация гражданской направленности в деятельности современных христианских церквей / В. В. Любчук // Вестник Сургутского государственного педагогического университета : Научный журнал. – 2015. – № 4 (37). – С. 95–100.
14. Любчук В. В. Внекультовые практики современных христианских церквей: понятие, феномены, типология / В. В. Любчук // Humanities and social sciences, III (8), Issue: 52, 2015. – С. 122–126.
15. Любчук В. В. Релігійні цінності у передвиборних програмах політичних сил (за результатами контент-аналізу) / В. В. Любчук // «Дні науки» Волинського державного університету ім. Лесі Українки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–14 квітня 2006 року : [збірник тез доповідей та повідомлень]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – С. 326–328.
16. Любчук В. В. Громадський характер діяльності християнських конфесій Волині / В. В. Любчук // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, 18-19 квітня 2007 р., Т.2. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 188–189.
17. Любчук В. В. Громадянська спрямованість релігійної освіти в Україні / В. В. Любчук // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, 18-19 квітня 2007 р., Т. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 126–127.
18. Любчук В. В. Греко-католицька церква і політика: проблема взаємодії в умовах формування громадянського суспільства / В. В. Любчук // Християнська демократія и образование в современном украинском обществе : сборник докладов международной научной конференции, 26-27 марта 2007 г. – Одесса : ХГЭУ, 2007. – С. 124–129.
19. Любчук В. В. Національно-громадянська ідентичність в контексті формування громадянського суспільства в Україні / В. В. Любчук // (Пост)сучасність і наука:

- соціологія в пошуках себе і суспільства : V Міжнародна наукова конференція студентів і аспірантів : [збірник тез доповідей учасників]. – Харків : Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 137–138.
20. Любчук В. В. Релігійна толерантність як умова становлення громадянського суспільства в Україні / В. В. Любчук // Толерантність міжконфесійних відносин : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / За заг. ред. А. М. Колодного, В. С. Калюжного / Міністерство освіти та науки України, Запорізька державна інженерна академія. – Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія : Вид-во ЗДІА, 2008. – С. 54–61.
21. Любчук В. В. Проблема взаємодії етнічної та релігійної толерантності в умовах становлення громадянського суспільства в Україні / В. В. Любчук // Толерантність: міжконфесійні виміри : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / За загальною редакцією А. М. Колодного, В. С. Калюжного / Міністерство освіти та науки України, Запорізька державна інженерна академія. – Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія : Вид-во ЗДІА, 2009. – С. 50-51.
22. Любчук В. В. «Позакультові практики» як соціологічне поняття та соціальний феномен / В. В. Любчук // Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття. Дванадцяті читання пам'яті В. Липинського : матеріали доповідей учасників VII міжнародної науково-практичної конференції, 14 травня 2009 р. / Ред. кол. О. П. Самойленко та ін. – Луцьк : Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2009. – С. 69–73.
23. Любчук В. В. Проблема формування релігійної толерантності у культових та позакультових практиках християнських церков / В. В. Любчук // Соціологія у (пост)сучасності : зб. тез доп. учасників VIII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 118–120.
24. Любчук В. В. Студентська молодь як суб'єкт позакультових практик сучасних християнських церков / В. В. Любчук // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес САУ : тези доповідей, Харків, 17-19 жовтня 2013 р. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 191–192.
25. Любчук В. В. Взаємодія Церкви і держави як чинник утвердження громадянського суспільства (на прикладі контент-аналізу передвиборних програм політичних лідерів) / В. В. Любчук // Сучасні виклики для суспільних наук в умовах глобалізації : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30-31 травня 2014 року. – Львів : ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. – С. 50–52.

АНОТАЦІЯ

Любчук В. В. Позакультові практики сучасних християнських церков як чинник розбудови громадянського суспільства в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2015.

У дисертації розроблено концептуальні засади соціологічного аналізу позакультових практик як чинника та показника розбудови громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення позакультових практик сучасних християнських церков. Показано значення позакультових практик для актуалізації характеристик особистості як суб'єкта формування громадянського суспільства. Доведено, що участь у позакультових практиках сприяє саморозвитку та самореалізації особистості. Підкреслено спрямованість позакультових практик на вирішення важливих проблем життєдіяльності не лише окремих індивідів, але й соціальних груп (релігійної громади, зокрема) та суспільства в цілому. Розкрито особливості розвитку позакультових практик у контексті відносин «держава-церква», що полягають у формуванні такої моделі цих відносин, яка базувалася б на засадах партнерства, субсидіарності та толерантності. Запропоновано теоретичну типологію позакультових практик, в основу якої покладено ціннісний критерій, зокрема виділено три типи позакультових практик: традиціоналістський, модерністський та постмодерністський. Підкреслено, що залучення молоді до позакультових практик залежить від різних факторів, серед яких умови соціалізації, рівень поінформованості про такі практики та реальної можливості участі в них. Доведено, що поширення та ефективність позакультових практик залежить як від суб'єктивних чинників, зокрема особистісних характеристик учасників практик, так і від об'єктивних чинників - матеріальних, технічних та інших можливостей релігійної громади. Зроблено висновок, що завдяки розповсюдженню позакультових практик формується такий тип соціальної суб'єктності, як громадянсько-релігійна суб'єктність.

Ключові слова: позакультові практики, культові практики, громадянське суспільство, воцерковлена молодь, типи позакультових практик, суб'єкти позакультових практик, громадянсько-релігійна суб'єктність.

АННОТАЦИЯ

Любчук В. В. Внекультовые практики современных христианских церквей как фактор развития гражданского общества в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина МОН Украины, Харьков, 2015.

В диссертации разработаны концептуальные основы социологического анализа внекультовых практик как фактора и показателя развития гражданского общества в Украине. Проанализированы теоретико-методологические подходы к изучению внекультовых практик современных христианских церквей. Показано значение внекультовых практик для актуализации характеристик личности как субъекта формирования гражданского общества. Доказано, что участие в таких практиках способствует саморазвитию и самореализации личности. Подчеркнута направленность внекультовых практик на решение важных проблем жизнедеятельности не только отдельных индивидов, но и социальных групп (религиозной общины, в частности) и общества в целом. Раскрыты особенности развития внекультовых практик в контексте отношений «государство-церковь», заключающиеся в формировании такой модели, которая базировалась бы на принципах партнерства, субсидиарности и толерантности, что подчеркивается в социальных концепциях и декларациях церкви, с одной стороны, и декларируется политическими лидерами и партиями, в частности в их предвыборных программах, с другой. Предложена теоретическая типология внекультовых практик, в основу которой положен ценностный критерий, в частности выделены три типа внекультовых практик: традиционалистский, модернистский и постмодернистский. Применение авторской типологии показало, что традиционалистский тип внекультовых практик несколько более характерен для православных церквей, модернистский – для католических церквей, а постмодернистский – для протестантов. Однако для всех церквей характерным является смешанный тип внекультовых практик. Доказано, что уровень участия молодежи во внекультовых практиках зависит от различных факторов, среди которых условия социализации, уровень информированности о внекультовых практиках, реальная возможность участия в них и др. Представлены данные количественных и качественных исследований, свидетельствующие о том, что среди участников внекультовых практик есть как воцерковленная, так и невоцерковленная молодежь. При этом для воцерковленной молодежи внекультовые практики становятся повседневными практиками, раскрывающими их субъектный потенциал, способствующими самореализации, направленными как на служение религиозной общине, так и обществу в целом. Доказано, что распространение и эффективность внекультовых практик зависит как от субъективных факторов, в частности от личностных характеристик их участников, так и от объективных факторов – материальных, технических и других возможностей религиозной общины. Сделан вывод о том, что благодаря распространению внекультовых практик формируется такой тип социальной субъектности, как гражданско-религиозная субъектность.

Ключевые слова: внекультовые практики, культовые практики, гражданское общество, воцерковленная молодежь, типы внекультовых практик, субъекты внекультовых практик, гражданско-религиозная субъектность.

SUMMARY

Luybchuk V. V. Contemporary Christian churches out-cultic practices as a factor of civil society development in Ukraine. – On the rights of a manuscript.

The dissertation for a Candidate's degree in sociological sciences on a speciality 22.00.04 – special and branch sociologies. – V.N. Karazin Kharkiv National University. MOE of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The thesis is devoted to conceptual basis of sociological analysis of out-cultic practices as a factor and indicator of the civil society in Ukraine. The theoretical and methodological approaches to the study of out-cultic practices of modern Christian churches are analyzed

It is shown that out-cultic practices actualize the characteristics of the individual as the subject of civil society formation. The participation in out-cultic practices promotes the self-development and self-fulfillment and impacts important issues of the individual's life, social groups, including religious communities and society in general.

Out-cultic practices are shown to influence the model formation of church-state relations that would be based on the principles of partnership, subsidiarity, and tolerance.

A theoretical typology of out-cultic practices, which is based on value criteria, is proposed. In particular, three types of out-cultic practices are accentuated: traditionalist type, modernist type, post-modern type.

The level of youth churching depending on a variety of complex factors including the terms of socialization, awareness of such practices and real opportunities to participate in them is emphasized.

It is proved that the role of subjects of out-cultic practices depends on both subjective characteristics of the participants in out-cultic practices and objective factors such as physical, technical and other capabilities of religious community. In conclusion, it is argued that the spread of out-cultic practices is formed out of such type of social subjectivity as social and religious subjectivity.

Keywords: out-cultic practices, cultic practices, civil society, churching youth, typology of out-cultic practices, traditionalist type, modernist type, post-modern type, subject of out-cultic practices, social and religious subjectivity.

Відповідальний за випуск
доктор філософських наук, професор Л. Й. Кондратик

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 009-16.
Підписано до друку 04.11.15. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ®
ИЗДАТ
ТИПОГРАФИЯ
www.stil-izdat.com